

વિદ્યલ પંચાઃ : જન્મ સાબરકાંડાના નાના ગામ કાબોદરામાં, ખેડૂત બ્રાહ્મણ પરિવારમાં થયો હતો. આ સજીકે ૧૦ વર્ષની ઉંમરે મુંબઈ આવીને સાહિત્યક્ષેત્રે જેડાણ કર્યું. તેઓ લોકપ્રિય સર્જક તરીકે પ્રખ્યાત થયા. તેમણે ૫૧ નવલકથાઓ, ૧૦ વાતસંગ્રહ, આત્મકથા, સંસ્મરણ તથા અન્ય પુસ્તકો સાથે કુલ ૬૮ પુસ્તકો ગુજરાતી સાહિત્યને આપ્યા છે. ફિલ્મક્ષેત્રે પણ તેઓ પ્રસિદ્ધ બન્યા. ‘સાતજન્મના દરવાજા’ નવલકથાને સાહિત્ય પરિપ્રદ દ્વારા પુરસ્કૃત કરવામાં આવેલ છે. તેમજ ૧૯૫૩-૫૪ની વાર્તા રૂપર્ધામાં તેમને સુવર્ણચંદ્રકથી નવાજવામાં આવ્યા હતા. તેમની ઉલ્લેખનીય સાહિત્ય કૃતિઓ ‘મન-મોતી ને કાચ’ અને ‘મીઠાં જળના મીન’ છે. આજે એમના પરિવારના સભ્યો પણ સાહિત્યક્ષેત્રે સેવા આપી રહ્યા છે.

સૂર કૃતિનો - પ્રસ્તુત વાર્તાનો આરંભ બે મિત્રોના શૈશવના સંસ્મરણોથી થાય છે. પણ લેખકનો મૂળ હેતુ ગ્રામ્યજીવન/આદિવાસી વિસ્તારમાં રહેનારા લોકોની દિનચર્યા રહેણી-કરણી તેમજ જીવન જીવવાના અભિગમને પ્રસ્તુત કરવાનો છે. સર્વોદય આશ્રમ અને બુનિયાદી શાળામાં જેતી, પશુપાલન, હાથસાળ જેવા વિષયોનું ગ્રન્યક જ્ઞાન સાથે શૈક્ષણિક ડૉક્યુમેન્ટરી ફિલ્મ દ્વારા આદિવાસી પ્રજામાં “વટાળ પ્રવૃત્તિ” નો વિરોધ કરી જનજગૃતિ લાવવાનું છે. શિક્ષણ અને સુખસગવડના અભાવે લોકો રૂક્ષ થઈ જાય છે અને આધુનિકતાને અપ્નાવવા તૈયાર નથી થતા. મક્કમતા અને દઠ નિશ્ચયથી સફળતા અવશ્ય મળે છે એવો ઉલ્લેખ લેખક એક અભાણ કન્યાના માધ્યમથી દર્શાવે છે. તળપદી ભાષાના પ્રયોગથી કૃતિ સરળ અને સહજ બની રહે છે.

જર્જરિત વસ્ત્રની જેમ સગાંવણાલાંની માયા ઉતારી નાખી અવિનાશ ચાલી નીકળ્યો હતો. ગમગીન કોકિલાબાને એટલું જ કચ્ચું કે પોતે ફોઈ પાસે દીર જાય છે એટલે ચિંતા ન કરવી.

અમદાવાદ છોડી ગાડી ઉત્તર ગુજરાત તરફ આગળ વધી. અમેરિકાથી પાછા ફર્યા બાદ મુંબઈના વાતાવરણમાં એનો જીવ મૂંઝાતો હતો એટલે એને ગમતી વડવાઓની ભૂમિ તરફ અવિનાશ જઈ રહ્યો હતો.

હિંમતનગર ઊતરી એણે લોજમાં જમી લીધું. દીરની બસ પકડવા બસસ્ટોપ તરફ એ જઈ જ રહ્યો હતો ત્યાં એક સ્ટેશન - વેગન એની પાસે આવી ઊભી રહી. એના આશ્ર્ય વરચે ડ્રાઇવરની બાજુની સીટ પર નારાયણ હતો. વેનમાંથી ઊતરી નારાયણ અવિનાશને ભેટી પડ્યો, ‘કેટલા વર્ષે તને જોયો અવિ !’

‘હા, અમેરિકા હતો થોડાં વર્ષ ! અત્યારે ગામ જઈ રહ્યો છું.’ મુંબઈ છોડ્યા પછી નારાયણ ગુજરાત સરકારના માહિતીખાતામાં જોડાયો હતો. આ વરસે એની બદલી સાબરકાંડા જિલ્લામાં થઈ હતી. નારાયણ અવિનાશને ઘરે લઈ ગયો. બંનેએ ઘણું જૂની વાતો તાજી કરી.

નારાયણને વેન લઈ બે દિવસ શામણાજીની પેલી તરફ આદિવાસી વિસ્તારમાં જવાનું હતું. શૈક્ષણિક અને પ્રચારાત્મક ડૉક્યુમેન્ટરી દ્વારા આદિવાસી પ્રજામાં જગૃતિ લાવવાનું કાર્ય ચાલતું હતું. નમતા બપોરે એણે અવિનાશને કચ્ચું, ‘એ પ્રજા વરચે પણ જવા જેવું છે, અવિ ! ડૉક્યુમેન્ટરી ચિત્રો (ચલચિત્રો) બતાવી રાતે અમે શામળાજી પાછા ફરતા હોઈએ છીએ. ચાલ, તને એક નવી જિંદગીની જલક જોવા મળશે.’

અવિનાશને ય થયું, ચાલો એક નવો અનુભવ લઈએ. ગામ તો બે દિવસ પછી જવાશે.

નારાયણ સાથે બે માણસો હતા. એક વેનનો ડ્રાઇવર અને બીજો પ્રોજેક્ટર ચલાવનાર ઓપરેટર. શામળાજી થઈ રાજ્યસ્થાન જતા હાઈવે પર એમની ગાડી ઢોડી રહી હતી. સૂરજ નમ્યો હતો છતાં સૂકા અને તપ્ત પ્રદેશ પરથી પસાર થવાનું હતું એટલે ગરમ હવાથી અવિનાશના ગાલ શેકાઈ રખા હતા. દસેક માર્ફિલ બાદ જમણી બાજુ શેત મકાનોની નાની વસાહત દેખાઈ. નારાયણો કહ્યું,

‘આ જયામાં સર્વોદય આશ્રમ છે. ખાસ તો આદિવાસી બાળકોને અહીં શિક્ષણ ને તાલીમ અપાય છે. જેતી, પશુપાલન, હાથથાળ જેવા વિષયોનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન લઈ, મેટ્રિક સુધીનો અભ્યાસ કરી બાળકો તૈયાર થાય છે !’

‘સંચાલન સરકાર હસ્તક છે ?’

‘ના, સરકાર થોડી ગ્રાન્ટ આપે છે એટલું જ બાકી જાહેર ફંડ દ્વારા સંસ્થા નભે છે. આ સંસ્થા બીજી કેટલીક શિક્ષણસંસ્થાઓ પણ ચલાવે છે પણ એમના માર્ગમાં પરદેશીઓની હરોળ મુશ્કેલી ઊભી કરે છે.

‘પરદેશીઓની હરોળ !’ અવિનાશને આશ્વર્ય થયું.

‘હા, ગોરા મિશનરીઝ !’ નારાયણો જવાબ આપ્યો. ‘એવા ગોરા મિશનરીઓ વરસોથી અહીં ઘૂસ્યા છે અને ગરીબ તથા અભણ આદિવાસીઓને અનેક પ્રકારની મદદ દઈ, લલચાવી વટાળપ્રવૃત્તિ ચલાવે છે !’

‘ઓહ, પણ એ માટે કોઈ પગલાં કેમ નથી ભરતું ?’ અવિનાશ બોલી ઊઠ્યો. ત્યાં તો ગાડી શામળાજીમાં પ્રવેશી એટલે નારાયણો કહ્યું,

‘આ બાજુની ભીલ અને આદિવાસી પ્રજામાં શામળાજીનું મોટું માણાત્મ્ય છે.’

શામળાજીથી બારેક માઈલ અંતરિયાળ જવાનું હતું. નાની-નાની ટેકરીઓ પર આવેલા ઝૂપડા સાંજના ધૂંધળા ઉજસમાં ચિત્ર જેવા લાગતા હતા.

‘આ અનેક ટેકરી પરની વસાહત એક ગામ તરીકે ઓળખાય છે. દરેક વસાહતની પોતાની ખુમારી છે.’ નારાયણે કહ્યું.

‘તો આવી ખુમારીવાળી પ્રજા ધર્મભ્રષ્ટ થવાનું કેમ પસંદ કરે છે?’ અવિનાશે પૂછ્યું.

‘લાચારી... આર્થિક મજબૂરી. આવા છેવાડાના વિસ્તારોમાં નથી પહોંચ્યા શિક્ષણ કે નથી પહોંચ્યા સુખસગવડ. એટલે પ્રજા સામે દેખાય એ માર્ગ લઈ લે !’

હવે અંધારું ઉત્તરવા માંડયું હતું. એક ટેકરીના સપાટ ભાગ પાસે વેન ઊભી રહી. નારાયણ અવિનાશને એક ઝૂપડા સુધી દોરી ગયો. બહાર ઊભેલી સ્ત્રીને નારાયણે ભગત વિશે પૂછ્યા કરી. ભગત નહાવા બેઠા હતા. અવિનાશ દૂરની ટેકરીઓને તાકી રહ્યો,

‘નગરજીવનથી માઈલો દૂર અપૂરતાં સાધનો વડે આ લોકો શી રીતે જીવન વીતાવતા હશે? અહીં સુધી પહોંચવા ન પાકો રસ્તો છે, ન કોઈ સાધન. પાણી ભરીને આવતી પેલી છોકરી ય દૂરના કોઈક કૂવેથી પાણી લઈ આવતી હશે.’

‘વનવાસીનું જીવન જ એવું છે અવિ ! તને જે વસ્તુ અકળાવે છે, એ એમને માટે સહજ છે.’

એટલામાં ભગત આવી પહોંચ્યા. પેલી છોકરી પણ કાખમાં ઘડો અને માથા પર માટલા સાથે અવિનાશ અને નારાયણ સામે જોતી જોતી ભગતના ઘરમાં ગઈ.

નીચે ઓપરેટરે લાઉડસ્પીકર ચાલુ કરી પડટો લગાવ્યો ભગતે એક જુવાનિયાને સાઈકલ પર રવાના કરી આસપાસની ટેકરીઓ પર અહીં ‘ફિલમ’ આવ્યાના ખબર દેવડાવ્યા.

નારાયણ અને અવિનાશ વેન તરફ ઉત્તરવા માંડ્યા પણ ત્યાં ભાંજગડ ઊભી થઈ હોય એવું લાગ્યું.

‘શું છે મહિમદ, શાની બોલાચાલી છે ?’

‘જુઓ ને સાહેબ, આ રૂપજી કે’ છે કે બધું બંધ કરો ને હેંડતા થાઓ અહીંથી.’

નારાયણે સામે ઊભેલા વાંકડી મૂછોવાળા એ યુવાનને પૂછ્યું, ‘કેમ ગામને ફિલમ બતાવીએ એમાં વાંધો શો છે ?’

‘વાંધો સે. અમારે એવી ફિલમ નથી જોવી.’ રૂપજીએ મગરૂરીથી કહ્યું.

‘કોણ છે આ?’ અવિનાશે અકળાઈને પૂછ્યું.

‘વટલાઈ ગયેલો અહીંનો આદિવાસી છે, જરા માથાભારે છે.’ નારાયણે અંગ્રેજમાં ઉત્તર આપ્યો.

‘રૂપજી, સાયેબને કે’ નારો તું કોણ ?’ બોલતી ટોળામાંથી ભગતની દિકરી બસુ આગળ આવી. ‘તારે ફિલમ ન જોવી હોય તો હાલતો થા આંદીથી !’

રૂપજીને લાગ્યું કે અત્યારે એના એકલાનું કંઈ ચાલી શકે એમ નથી એથી ધૂંધવાતો, આસપાસ ઊભેલાને ઘકેલતો ટેકરી ઉત્તરી ગયો.

‘હ્યો, તમે હવે કિલમ ચાલુ કરો.’ બસુએ કહ્યું.

વટાળપ્રવૃત્તિના સમર્થક સામે દીવાલની જેમ ઊભી રહેનારી આ ધુવતી સામે અવિનાશ તાકી રહ્યો. આવડી અમસ્તી છોકરી કેવી તેજસ્વી છે. સામાજિક દૂષણો સામે લડવા આ ધરતી આવી તેજ છોકરીઓ તૈયાર કરતી રહેશે તો ધર્માર્તિરણ જેવા દૂષણથી આ ભોળી પ્રજાને બચાવી શકાશે. પ્રોજેક્ટર ચાલુ થતાં આછા અંધારાને ચીરતો પ્રકાશનો શેરડો સામેના પડદાને ઝળાહળાં કરી ગયો ! અહીં જ રોકાઈ, આ પ્રજાની સાથે રહી કાર્ય કરવું જોઈએ. એવી અવિનાશે મનોમન ગાંઠ વાળી.

● માર્ગદર્શક સ્તંભ ●

વિદ્યાર્થીઓ સાથે ગ્રામ્યજીવન અને શહેરીજીવન વિશે ચર્ચા કરી તેની વિસ્તૃત જાણકારી આપવી.

ગ્રામ્ય અને શહેરી જીવનનો તક્ષાવત સમજાવી, શિક્ષિત અને અશિક્ષિત લોકોની સમજણ બાબત માહિતી આપવી. ‘શિક્ષણ દ્વારા જગૃતિ’ આ મુદ્દા પર વિદ્યાર્થીઓ સાથે વાતચીત કરી મુખ્ય વિષય તરફ વળવું. આપણા સામાજિક દૂષણો તરફ અંગૂલિ નિર્દેશ કરી એક સાચા નાગરિક તરીકે તે દૂષણોને દૂર કરવાના ઉપાયો માટે વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહિત કરવા. અન્યાય વિરુદ્ધ લડવાની શક્તિ જગૃત થાય તેવાં ઉદાહરણો આપવાં.

સ્વાધ્યાય

સ. ૧ નીચેના શબ્દો માટે પાઠમાં વપરાયેલ શરૂઆતી શબ્દોની શોધો.

(૧) ઉદાસ - _____	(૨) ચેતના - _____
(૩) પૂર્વજી - _____	(૪) ગરમ - _____
(૫) કેળવણી - _____	(૬) સફેદ - _____
(૭) જાંખીપ - _____	(૮) મહિમા - _____

સ. ૨ ઉદાહરણ પ્રમાણે શરૂઆતી શબ્દોની શબ્દો લખો.

દા.ત. સગવડ - અગવડ

(૧) પ્રત્યક્ષ -	(૨) અભણ -	(૩) ગરીબ -
(૪) તાજ -	(૫) ઉજસ -	(૬) જમણી -

સ. ૩ (અ) પાઠમાં આવતા અંગેજ શબ્દો લખો.

(બ) નમૂના પ્રમાણે શરૂઆતી શબ્દોની શબ્દો બનાવો.

પ્રચાર → પ્રચારાત્મક

(૧) પ્રતીક	(૨) કલા	(૩) સંશય
(૪) નકાર	(૫) દકાર	(૬) સ્પર્ધા

સ. ૪ વિચારીને લખો.

- (૧) અવિનાશ અહીં જઈ રવ્યો હતો _____
(૨) અવિનાશને મિત્ર મળ્યો _____
(૩) નારાયણ કામ કરતો હતો _____
(૪) સર્વોદિયમાં તાલીમ અપાય છે _____

સ. ૫ યોગ્ય વિકલ્પ શોધી વાક્ય ફરીથી લખો.

- (૧) મુંબઈના વાતાવરણમાં અવિનાશનો _____.
 (ક) શોખ ખીચ્યો હતો (ખ) ઘંધો વધુ વિકસ્યો હતો
 (ગ) શ્રી મુંઝાતો હતો (ધ) ભિત્ર માંદો પડ્યો હતો

(૨) આદિવાસી પ્રજામાં શિક્ષણ દ્વારા લાવવાની હતી _____.
 (ક) કાંતિ (ખ) દર્જિ
 (ગ) જાગૃતિ (ધ) સમજ

(૩) ધરતી આવી તેજ છોકરીઓ તૈયાર કરતી રહેશે _____.
 (ક) સામાજિક દૂષણો સામે લડવા (ખ) પોતાનું ધાર્યુ કરવા
 (ગ) રાષ્ટ્રનિર્માણ કરવા (ધ) સ્ત્રીઓની પ્રતિષ્ઠા વધારવા

સ. ૬ યોગ્ય શરૂઆત લખો.

(પ્રવૃત્તિ, મિશનરીઝ, બસુ, સરકાર, આશ્રમ, વિસ્તાર, મિત્ર, મગરૂર)

- (૧) નારાયણ કુમાર (૨) ગુજરાત (૩) આદિવાસી (૪) સર્વોદય
 (૫) ગોરા (૬) તેજસ્વી છોકરી (૭) રૂપજી (૮) વટાળ

સ. ૭ (અ) આપેલ ઉદાહરણ પ્રમાણે વિશેખણનું કિયાવિશેખણમાં તુપાંતર કરી તેનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરો.

દા.ત. મોકું - મોકેથી

વાક્ય : તમે મારા ઘરે મોડેથી આવજો.

(१) पहेलुं	(२) ओचुं	(३) छेलुं
(४) वयलुं	(५) नीचुं	(६) चामुं

(બ) ઉદાહરણ પ્રમાણે ભૂતકાળ નો ‘ધ’ પ્રત્યય લગાવી તેનો વાક્યમાં પ્રયોગ કરો.

ඛ.ත. ලේඛන - එදු

વાક્ય : મોતીરામે પૈસા લીધા.

- (1) ખાવું (2) પીવું (3) દેવું (4) કહેવું

(ક) જોડી બનાવો :

(અ)	(બ)
(૧) રાવ ખાધી	- બહબાટ કરી હેરાન કર્યા
(૨) માથું ખાધું	- ફરિયાદ કરી
(૩) પૈસા ખાધા	- નુકસાન કર્યું
(૪) ભાવ ખાધો	- ભૂલ કરી
(૫) ખતા ખાધી	- લાંચ લીધી
(૬) ઠોકર ખાધી	- માન માર્યું.

સ. ૮ (અ) અમાસ વિગ્રહ કરો :

(૧) સુખસગવડ	(૨) ધર્મભાઈ	(૩) વનવાસી	(૪) સગાંવણાં
(૫) નરનારી	(૬) ખાવુંપીવું	(૭) દેશપરદેશ	(૮) લાજશરમ

(બ) સંધિવિગ્રહ કરો :

(૧) ધર્માત્મકાણ	(૨) વાતાવરણ	(૩) પર્યાવરણ
(૪) સૂર્યોદિય	(૫) અભ્યાસ	(૬) પ્રત્યક્ષ

સ. ૯ આ પાઠ્યપુસ્તકમાંથી કઈ કઈ કૃતિની ડૉક્યુમેન્ટરી ફિલ્મ બની શકે તેની ચર્ચા કરો.

સ. ૧૦ આદિવાસી લોકો વિશે તમારા શબ્દોમાં લખો.

પ્રકટ્ય

★ શૈક્ષણિક ડૉક્યુમેન્ટરી ફિલ્મની જાણકારી ઇન્ટરનેટ પરથી મેળવો.

વિશેષ વાંચન

પ્રદૂષણ વિશે સજાગતા

બાળકો, તમને તો ખબર જ હશે, કે વાહનવ્યવહારની પ્રગતિને કારણે માણસો આજે ઘણું બધું કામ સરળતાથી કરતાં થયાં છે, જે પહેલાં શક્ય ન હતું, પરંતુ, માણસની આ પ્રગતિએ જ તેને આજે પ્રદૂષણના ભરડામાં ભરાવ્યો છે. અસંખ્ય વાહનોના ધૂમાડાને કારણે પ્રદૂષિત થતી હવા માણસો શ્વાસમાં વે છે. તેને કારણે નાનાં બાળકો અને મોટા લોકોમાં રોગપ્રતિકારશક્તિ ઓછી થવાને કારણે શ્વસનસંબંધી રોગો, આંખના રોગો, વારંવાર શરદી-ઉધરસ-કદ જેવા નાકના રોગો, કાનમાં ધાક પડવી જેવા કાન-સંબંધી રોગો, ચામડીના વિવિધ રોગો અને માનસિક રોગો - જેવા કે ઝડપથી થાકી જવું, કામ કરવાનો ઉત્સાહ મંદ થવો વેગેરે બીમારીઓ થાય છે. માટે જ આવી દૂષિત હવાથી આપણું રક્ષણ કરવું જોઈએ. તે માટે -

- ★ પહેલો ઉપાય એ કે નજીકની અવરજનર માટે ચાલતા જવું અથવા સાયકલનો ઉપયોગ કરવો.
 - ★ દૂષિત હવામાં જતી વખતે મોડા પર કપડું બાંધવું.
 - ★ આપણાં પર્યાવરણવિદોએ બતાવેલો એક ઉપાય સી. એન. જી. પણ છે. તમે જાણો છો, સી. એન. જી. શું છે?
 - ★ તેનું આખું નામ ‘કોમ્પ્રેસ્ડ નેચરલ ગેસ’ છે.
- પેટ્રોલની સરખામણીમાં તે ખૂબજ સસ્તું છે.
 - બીજા દીંઘાણની સરખામણીમાં તેનો ઉપયોગ કરતાં ખર્ચ પણ ઓછો આવે છે, પ્રદૂષણ ઓછું થાય છે.
 - બીજા દીંઘાણોથી ચાલતાં ખાનગી તેમજ સાર્વજનિક વાહનોમાં થોડો ખર્ચ કરીને સી.એન.જી. વાહનમાં ફેરવી શકાય છે.
 - પ્રદૂષણ જેવી વિકટ સમસ્યાને હણવી બનાવવામાં સી.એન.જી. સહાયક બની શકે છે.

સ્વાધ્યાય

સ. ૧ યોગ્ય રીતે જોડો :-

(અ)	(બ)
(૧) પ્રદૂષણ	(૧) હવા
(૨) વાહનો	(૨) ભરડો
(૩) શ્વસન	(૩) ધુમાડો
(૪) દૂષિત	(૪) રોગો

સ. ૨ આફ્ટિ પૂર્ણ કરો :-

- (૧) સી. એન. જી.ના ફાયદા

- (૨) પ્રદૂષણથી થતી બિમારીઓ.

સ. ૩ અહીં હવાના પ્રદૂષણના ઉપાયો દર્શાવ્યા છે તેમ જલપ્રદૂષણના ઉપાયો તમારા શર્દોમાં લખો.

સર્વ ધર્મ મહાન હોય છે.

